

С. Ш. Айтов

*Дніпропетровський національний університет залізничного
транспортів імені академіка В. Лазаряна*

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ КОГНІТИВНОЇ ДИНАМІКИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ

Проаналізовано вплив соціально-гуманітарних аспектів сучасної філософії історії на її когнітивну динаміку та пізнавальний діалог із філософськими та соціально-гуманітарними науками.

Ключові слова: філософія історії, соціально-гуманітарні виміри, соціальна історія, когнітивна динаміка, пізнавальний діалог, історичне пізнання.

Проанализировано влияние социально-гуманитарных аспектов современной философии истории на её когнитивную динамику и познавательный диалог с философскими и социально-гуманитарными науками.

Ключевые слова: философия истории, социально-гуманитарные измерения, историческая антропология, социальная история, когнитивная динамика, познавательный диалог, историческое познание.

Опубл[ковано]: Вісник ДНУ. Серія історії і філософії науки і техніки. – 2017. – Т.25 - №25 – с.38 -43 [0,6 др.арк.] Вийшло із друку 01. 2018 р.

Cognitive potential socio - humanitarian aspects of modern philosophy of history is also evident in the formation of new cognitive, heuristic directions, seeking to understand the dynamics and historical knowledge.

These include, in particular, the application of theories of Exact and Natural Sciences (chaos theory); adapting scientific approaches social biology and social psychology to the understanding of historical processes; study of mental and socio-cultural foundations of scientific creativity of scientists working in different areas of knowledge .

Thus, the implementation of the cognitive potential of social - humanitarian dimensions of the philosophy of history can allow research to solve the following problem:

Substantially deepen analysis humanitare and socio - cultural foundations of historical dynamics;

And likely more adequately reflect the conceptual knowledge of the historical and reconstruct their methodological basis;

To create a "smart tools" to study the socio - cultural and mental aspects of philosophical disciplines, including philosophy, science, social philosophy, philosophy of culture;

Create conditions for broadcasting intelligent philosophical - historical concepts in cognitive universum sotsiohumanitarystyky;

Apply theoretical heritage of the philosophy of history for the study of contemporary socio - political processes, including the phenomenon of globalization.

Keywords: philosophy of history, social and humanytарные measurements, historical anthropology, social history, cognytive dynamics, cognytive dialog, historical knowledge.

Проблемою роботи є аналіз чинників когнітивної динаміки філософсько-історичних досліджень.

Мета роботи полягає у осмисленні значення суспільних та гуманітарних аспектів філософії історії як важливих пізнавальних елементів розвитку даної дисципліни.

Аналіз літератури. З'ясування когнітивного потенціалу та пізнавального значення соціально-гуманітарних аспектів динаміки сучасної філософії історії є однією із малодосліджених проблем у науковому універсуумі цієї дисципліни. Питання вивчення людино- та соціовимірних елементів філософсько-історичних студій досить рідко стає предметом аналізу та осмислення. Так, досить побіжно зазначеного проблемного поля торкається дослідження А. І. Ракітова. На його думку, важливим завданням у осмисленні методологічних проблем та історичного пізнання повинна стати спеціально створена «історична психологія», яка мусила б займатися вивченням гуманітарних та соціальних складових історичної динаміки [8, с.291].

Т.І. Ящук у праці про когнітивні особливості та значення філософії історії лише згадує класиків історичної антропології та соціальної історії М. Блока та Л. Февра, але зовсім обминає питання інтелектуального значення їх концепцій для розвитку сучасних філософсько-історичних студій [9, с.38].

О.А. Габріелян, І.І.Кальной та О.П. Цветков віддають належне інноваційним теоретичним підходам та пізнавальному досвіду історичної антропології та соціальної історії для розвитку філософії історії, але головне їх значення вбачають у джерелознавчих «інформаційних» аспектах наукової творчості М. Блока та Л. Февра, класиків зазначених наук [2, с.76].

Можливо, та обставина, що соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасної філософії історії майже не досліджені пов'язані із великою теоретичною складністю суспільно-гуманітарного пізнання. З цього приводу Р. Нугаєв відзначив, що проблема причин та когнітивного змісту зросту соціогуманітарних наук носить дуже заплутаний і багатоаспектний характер [7, с.59].

Аналогічні думки висловили вітчизняні дослідники П. Кравченко й А. Мельник [5, с.21].

Основна частина. Філософія історії є одним із найважливіших дослідницьких напрямків сучасної філософської думки. Це когнітивно складна дисципліна, яка являє собою інтелектуальну систему, метою якої є осмислення багатоаспектних процесів світової динаміки та процесів розвитку науки про минуле, історії.

Суттєвим елементом сучасної філософії історії виступають її соціально-гуманітарні виміри, спрямовані на аналіз і розуміння суспільних і людино-вимірних аспектів складних процесів історичного розвитку та пізнання. Значною мірою означені соціально-гуманітарні компоненти філософсько-історичних студій спираються на осмислення теоретичних підходів та когнітивних досягнень історичної антропології й низки споріднених з нею напрямів історичного пізнання, зокрема «мікроісторії», «нової культурної історії», «історії повсякденного життя» та ін., та соціальної історії.

Данні галузі історичної науки пов'язані між собою спорідненістю основних об'єктів дослідження: людей в минулих епохах, особливостей соціального розвитку; методологічно-пізнавальними засадами (міждисциплінарний підхід, широкий когнітивний діалог із багатьма науками суспільно-гуманітарного циклу); аксіологічними ідеалами (ідеї про пріоритет вивчення у просторі історичної динаміки особистісних проявів індивідуумів та їх суспільно значущої діяльності).

Дослідження інтелектуальної динаміки та когнітивного потенціалу соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії є одним із пізнавально значущих завдань цього напрямку філософської думки.

Дана наукова потреба визначається як вельми незначним рівнем дослідження зазначеного проблемного поля, так і пізнавальними перспективами цього сегменту філософсько-історичних студій.

Слід відзначити, що не тільки проблеми людини та соціовимірних аспектів історичних процесів, але когнітивний універсуум всієї соціогуманітаристики є вельми мало дослідженим. На думку В.А. Лекторського, філософія й методологія суспільних наук потребує більш глибокої та аналітичної розробки. Причому необхідність вирішення цього наукового завдання існує не тільки для пострадянської, але і для світової філософської думки [3, с.60].

Важливість звернення філософських студій до осмислення теоретичних проблем історичного пізнання пов'язано і з когнітивними чинниками динаміки науки про минуле, яка знаходе прояв у створенні ними нових концепцій та методологічних підходів, зокрема когнітивно-інформаційної теорії. Остання прагне поєднати у аналізі історичної динаміки елементи джерелознавства, психології та інформатики [4, с.8]. Вельми евристично ефективною є історична концепція, яка акцентує увагу на аналізі матеріальних артефактів для створення вірогідної реконструкції минулого [10, с.338-339].

Суттєве значення для розуміння пізнавальної значущості соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії мають теоретичні надбання історичної антропології, одного із найбільш інноваційно розвинених напрямів історичної науки. На важливість історично-антропологічних пізнавальних підходів і теорій для філософсько-історичних студій вказують, зокрема, вітчизняні дослідники П. Кравченко та А. Мельник. Вони відзначають значущість для осмислення філософсько-історичної проблематики ідей таких представників французької «школи «Анналів», як М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель, Ж. Ле Гофф [5, с.16]. Слід зазначити, що когнітивний потенціал історичної антропології, як важливого елемента соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії є значно більш обширним й евристично інноваційним, ніж це було відзначено. Він включає концепції та дослідницькі ідеї таких вчених й мислителів, як Ж. Дюбі, Е. Леруа Ладюрі, П. Шоню, К. Гінзбург, Н. Земон Девіс,

Ю. М. Лотман, Б. А. Успенський, Г. С. Кнабе, Н. Я. Яковенко, Л. В. Таран та багатьох інших науковців із інших країн, які працюють у проблемному полі науки про людину у часі

Зазначені чинники визначають актуальний характер досліджень проблемного поля соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії. Наукова важливість звернення до аналізу даної проблематики базується на наступних інтелектуальних чинниках: наукові дослідження у царині вивчення людини та соціорозмірних аспектів філософії історії є когнітивно значущими для аналізу історичної динаміки людства, або окремих країн та для осмислення концепцій історичної науки. Вельми важливим для розуміння історичних процесів та їх аналізу у наукових стадіях є заповнення когнітивних лакун філософського осмислення даної проблематики, тобто з'ясування змісту та особливостей участі людини й соціуму у історичних процесах; генерування у інтелектуальних просторах історичної антропології й соціальної історії ґрунтовних концепцій й теоретичних підходів, які досліджують та осмислюють гуманітарні й суспільні аспекти історичного розвитку.

Причини звернення філософії історії до осмислення концепцій історичної антропології й споріднених з нею наук та соціальної теорії зумовлюється низкою методологічних й соціокультурних чинників динаміки цих наукових дисциплін. Так, історична антропологія вивчає комплекс соціально-гуманітарних аспектів історичного процесу, таких як ментальність, повсякденне життя, систему морально-етичних норм й цінностей людини і суспільства, індивідуальну й соціально-значущу мотивацію життєдіяльності особистості. У цих пізнавальних елементах історична антропологія досить тісно пов'язана із соціальною історією. Їх проблемні поля перетинаються і у вивченні питання участі людини й соціуму у різномірних економічних та культурних процесах минулого.

Історична антропологія й соціальна історія виявились вельми креативними, інноваційними дисциплінами у загальному науковому просторі історичного пізнання у ХХ столітті. Зазначені напрямки історичної науки взяли активну участь у когнітивному діалозі із філософськими концепціями. М. Фуко, Р. Барта, К. Леві Строса та інших мислителів минулого століття. В

інтелектуальному просторі даних наук були створені пізнавальні концепції, які є цінними для філософсько-історичних студій. До них, зокрема, відносяться теорії «тотальної історії» та «довгого історичного часу» Ф. Броделя, теорія «довгого Середньовіччя» Ж. Ле Гоффа, теорія «трьох частинного поділу середньовічного суспільства» Ж. Дюбі тощо.

Слід також зауважити, що історична антропологія виступала у певні часи (1960-ті - 1970-ті роки) у ролі основного інституційного елементу системи не тільки історичних наук (принаймні, у Франції), але і всієї соціогуманітаристики, й у співробітництві із соціальною історією може відновити цей статус у майбутньому.

Важливість аналізу когнітивних чинників соціально-гуманітарних вимірів сучасної філософії історії зумовлюються також їх широким пізнавальним діалогом із багатьма філософськими й соціально-гуманітарними науками. Серед філософських учасників цих когнітивних взаємодій слід згадати, зокрема, філософію науки.

Можна простежити вплив теоретичних переходів історичної антропології та соціальної історії на формування гуманітарної науки у філософсько-наукових дослідженнях. Засадничим принципом останньої є розуміння суттєвого значення соціально-культурного контексту для формування змісту й динаміки наукового пізнання.

Соціогуманітарні елементи сучасної філософії історії здійснили вплив також на дисципліну «історіографія науки». Вельми вагомим є і значення концепцій історичної антропології й соціальної історії для створення історичного напрямку у філософсько-наукових студіях, який вивчає співвідношення у динаміці наукового пізнання його внутрішніх, логіко-методологічних й зовнішніх, соціально-культурних чинників[6, с.82-83].

Серед соціально-гуманітарних дисциплін, з якими ведуть когнітивний діалог, зазначені інтелектуальні виміри філософії і історії, слід вказати зокрема на антропогеографію, етнічну психологію, філологію та семіотику.

Всі названі вище науки є когнітивно близькими до історичного пізнання та до філософсько – історичних концепцій. У комплексі

ці дисципліни охоплюють й репрезентують практично всю інтелектуальну сферу соціогуманітаристики, отже, аналіз когнітивного діалогу людиновимірних та суспільних аспектів філософії історії із соціально – гуманітарними науками дає змогу осмислити взаємовплив цих інтелектуальних універсуумів, та його значущість для їх розвитку.

Когнітивний потенціал соціально – гуманітарних аспектів сучасної філософії історії проявляється також у формуванні нових пізнавальних, евристичних напрямків, які прагнуть осмислити історичні динаміку та пізнання.

До них належать, зокрема, застосування теорій з точних та природничих наук (« теорія хаосу»); адаптація наукових підходів соціальної біології та соціальної психології до розуміння історичних процесів; дослідження ментальних та соціокультурних основ наукової творчості вчених, які працювали у різних сферах пізнання [1, с. 105 – 106].

Висновки. Таким чином, реалізація когнітивного потенціалу соціально – гуманітарних вимірів філософії історії може дозволити вирішити наступні дослідницькі завдання:

- суттєво поглибити аналіз людиновимірних та соціально – культурних засад історичної динаміки;
- більш адекватно і вірогідно осмислювати концептуальні особливості історичного пізнання та реконструювати їх методологічні основи;
- створити « інтелектуальний інструментарій» для ефективного вивчення суспільно – культурних та ментальних аспектів розвитку філософських дисциплін, зокрема філософії науки, соціальної філософії, філософії культури;
- сформулювати інтелектуальні умови для трансляції філософсько – історичних концепцій у пізнавальний універсуум соціогуманітаристики;
- застосувати теоретичні надбання філософії історії для дослідження сучасних соціально – політичних процесів, зокрема феномену глобалізації.

Бібліографічні посилання

1. **Айтов, С.Ш.** Когнітивні аспекти сучасної філософії історичного пізнання /С.Ш. Айтов // Антропологічні виміри філософських досліджень. – 2014. – Вип. 5. – с.103-108.
2. **Габріелян, О.А.** Філософія історії / О.А.Габріелян, І.І. Кальной, О.П. Цветков. – К.:Академ – Видав, 2010. – 216 с.
3. **Гуманитарная наука** как предмет философско – методо-логического анализа (материалы «круглого стола»). // Вопросы философии. – 2007. - № 6. – с. 57-82.
4. **Знания о прошлом** в современной культуре (материалы «круглого стола»). // Вопросы философии. – 2011. - № 8. – с.3-45.
5. **Кравченко, П.** Концептуалізація філософії історії у постнекласичній методології / П. Кравченко, А. Мельник // Філософські обрії. – 2015. - № 34. – с. 8-23.
6. **Лебедев, С.А.** Философия науки. Краткая энциклопедия / С. А. Лебедев. – М.:Академический проект, 2008. – 692 с.
7. **Нугаев, Р.М.** Проблема роста социогуманитарного знания / Р.М. Нугаев // Вопросы истории. – 2007. - № 8. – с. 58-69.
8. **Ракитов, А.И.** Историческое познание / А.И. Ракитов. – М.: Политиздат, 1982. – 303 с.
9. **Ящук, Т.І.** Філософія історії / Т.І. Ящук. – К.: Либідь, 2014. – 535 с.
10. **Domanska, E.** The Material Presence of the Past / E. Domanskaya // History and Theory. – 2006. - № 3. – p. 337 – 348.
11. **Stalkey, D.I.** A History of the Future / D.I. Stalkey // History and Theory. – 2002. - № 4. – p. 72 – 89.

С. Ш. Айтов

*Дніпропетровський національний університет залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна*

**СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ КОГНІТИВНОЇ ДИНАМІКИ
СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ**

Анотація

Когнітивний потенціал соціально – гуманітарних аспектів сучасної філософії історії проявляється також у формуванні нових пізнавальних, евристичних напрямків, які прагнуть осмислити історичні динаміку та пізнання.

До них належать, зокрема, застосування теорій з точних та природничих наук (« теорія хаосу»); адаптація наукових підходів соціальної біології та соціальної психології до розуміння історичних процесів; дослідження ментальних та соціокультурних основ наукової творчості вчених, які працювали у різних сферах пізнання. Таким чином, реалізація когнітивного потенціалу соціально – гуманітарних вимірів філософії історії може дозволити вирішити наступні дослідницькі завдання:

суттєво поглибити аналіз людиновимірних та соціально – культурних засад історичної динаміки;

більш адекватно і вірогідно осмислювати концептуальні особливості історичного пізнання та реконструювати їх методологічні основи;

створити « інтелектуальний інструментарій» для ефективного вивчення суспільно – культурних та ментальних аспектів розвитку філософських дисциплін, зокрема філософії науки, соціальної філософії, філософії культури;

сформувати інтелектуальні умови для трансляції філософсько – історичних концепцій у пізнавальний універсуум соціогуманітаристики;

застосувати теоретичні надбання філософії історії для дослідження сучасних соціально – політичних процесів, зокрема феномену глобалізації.

S. Sh. Aytov

*Dnipropetrovsk National University of Railway
Transport named after Academician V. Lazaryan*

SOCIO-HUMANITARIAN DIMENSION OF COGNITIVE DYNAMICS MODERN PHILOSOPHY OF HISTORY

ABSTRACS

Cognitive potential socio - humanitarian aspects of modern philosophy of history is also evident in the formation of new cognitive, heuristic directions, seeking to understand the dynamics and historical knowledge.

These include, in particular, the application of theories of Exact and Natural Sciences (chaos theory); adapting scientific approaches social biology and social psychology to the understanding of historical processes; study of mental and socio-cultural foundations of scientific creativity of scientists working in different areas of knowledge .

Thus, the implementation of the cognitive potential of social - humanitarian dimensions of the philosophy of history can allow research to solve the following problem:

Substantially deepen analysis humanitare and socio - cultural foundations of historical dynamics;

And likely more adequately reflect the conceptual knowledge of the historical and reconstruct their methodological basis;

To create a "smart tools" to study the socio - cultural and mental aspects of philosophical disciplines, including philosophy, science, social philosophy, philosophy of culture;

Create conditions for broadcasting intelligent philosophical - historical concepts in cognitive universum sotsiohumanitarystyky;

Apply theoretical heritage of the philosophy of history for the study of contemporary socio - political processes, including the phenomenon of globalization.

Keywords: philosophy of history, social and humanytarnye measurements, historical anthropology, social history, cognytive dynamics, cognytive dialog, historical knowledge.